

УДК 37.091.4:140.8-043.83Юшук(045)
DOI: <https://doi.org/10.17721/2415-3699.2024.20.14>

Сабіна ШКРІБА, асп.
ORCID ID: 0000-0003-3754-1700
e-mail: sabinkalcm@gmail.com
Мукачівський державний університет, Мукачево, Україна

ОСНОВНІ ЧИННИКИ У ФОРМУВАННІ СВІТОГЛЯДУ І. ЮЩУКА

Вступ. Становлення людини як особистості – це неоднорідний і багатограний процес, який відбувається під впливом багатьох чинників. Одним із структурних компонентів особистості є її світогляд. Підґрунтя світоглядних переконань закладається в дитинстві, а процес їхнього формування триває протягом усього життя людини.

Вивчаючи й аналізуючи біографію, педагогічну і просвітницьку діяльність І. Ющука, вважаємо за необхідне висвітлити чинники, які відіграли головну роль у формуванні його світогляду. Для ревіталізації цілісного портрету особистості І. Ющука необхідно уважно вивчити та проаналізувати ці фактори задля встановлення зв'язку між його світоглядними переконаннями й багаторічною працею на благо українського соціуму. Мета статті – висвітлення чинників, які відіграли ключову роль у формуванні світогляду видатного науковця. Для досягнення мети дослідження проведено аналіз наукової літератури, щоденникових записів і особистих документів І. Ющука, спогадів про нього.

Методи. Використано такі методи: пошуково-бібліографічний – для детального аналізу особистих щоденників і документів І. Ющука, спогадів про нього та вивчення наукової літератури; загальнотеоретичні: аналіз і синтез, зіставлення, систематизація, опис, пояснення, узагальнення.

Результати. Здійснено детальний аналіз щоденникових записів і документів І. Ющука. Виділено п'ять чинників, які відіграли головну роль у формуванні світоглядних переконань педагога. Зроблено короткий опис кожного з них. До того ж, висвітлено сутність поняття "світогляд" в інтерпретації декількох українських науковців.

Висновки. На основі щоденникових записів, особистих документів мовознавця та спогадів про нього виокремлено п'ять факторів, які відіграли ключову роль у формуванні його світогляду. Першим чинником виділено сім'ю, у якій народився та зростає І. Ющук. Наступним фактором виокремлено період здобуття освіти та початок наукової діяльності педагога. Третім чинником зазначено сферу професійної діяльності, що зосереджувалася в декількох напрямках. Четвертим фактором у формуванні світоглядних переконань мовознавця виділено його близьке коло спілкування. Воно формувалося впродовж тривалого часу. П'ятим чинником виокремлено особисті принципи й моральні переконання педагога.

Ключові слова: І. Ющук, мовознавець, педагог, чинники, світогляд, життєпис.

Вступ

Формування людини як особистості відбувається під впливом різноманітних чинників (як зовнішніх, так і внутрішніх). Це доволі складний і багатограний процес, який уміщує в собі безліч факторів. Одним зі структурних компонентів особистості є її світогляд, основа якого закладається в дитинстві, а процес формування триває впродовж усього життя.

Досліджуючи й аналізуючи життєпис видатного українського мовознавця й педагога І. Ющука, вважаємо надзвичайно важливим простежити основні чинники, які свого часу відіграли ключову роль у формуванні його світогляду. Ці фактори мали вирішальне значення, адже слугували наріжним каменем для формування світоглядних переконань майбутнього науковця. Для відтворення цілісного й гармонійного портрету особистості І. Ющука як мовознавця, педагога, перекладача, книговидавця й громадсько-просвітницького діяча необхідно уважно вивчити ці чинники, бо саме так ми зможемо встановити зв'язок між світоглядними переконаннями мовознавця та його багатогранною діяльністю на благо українського суспільства.

Мета статті – виокремлення факторів, які мали вирішальну роль у формуванні світогляду І. Ющука. Задля досягнення мети нашого дослідження було проведено скрупульозний аналіз наукової літератури, щоденникових записів і особистих документів І. Ющука, спогадів про нього.

Огляд літератури. Наукова, педагогічна і громадсько-просвітницька діяльність І. Ющука мала надзвичайно позитивний вплив на українське суспільство. Незважаючи на це, деталі життєпису мовознавця, науковий і творчий доробок з ряду об'єктивних причин не знайшли свого належного відображення у працях сучасних науковців. Біографічні відомості, наукова діяльність і творча спадщина І. Ющука були об'єктами поодиноких досліджень і публіцистичних есеїв, присвячених ювілеям педагога, а саме: С. Омельчука, М. Гуця, І. Пасемка,

О. Сливинського, Д. Павличка, Ю. Руденка. Дослідження й аналіз життєпису видатного мовознавця залишається актуальним натеper і потребує докладного вивчення крізь призму його особистих щоденникових записів, документів і спогадів про нього.

Методи

Для досягнення поставленої мети й виконання завдань нашого дослідження використовували такі методи: пошуково-бібліографічний – для детального аналізу особистих щоденників і документів І. Ющука, спогадів про нього та вивчення наукової літератури; загальнотеоретичні: аналіз і синтез, зіставлення, систематизація, опис, пояснення, узагальнення.

Результати

Для того, щоб детально й цілісно розкрити основні чинники, які відіграли ключову роль у формуванні світогляду І. Ющука, вважаємо за доцільне спочатку зосередитися на значенні змісту поняття "світогляд".

Свого часу видатний український письменник, педагог і публіцист В. Сухомлинський у праці "Народження громадянина" зазначив, що "світогляд – це особистісне ставлення людини до істин, закономірностей, фактів, явищ, правил, узагальнень, ідей" (Сухомлинський, 1970, с. 101).

Український педагог С. Гончаренко подає таке визначення цього поняття: "Світогляд – форма суспільної самосвідомості людини, через яку вона сприймає, осмислює та оцінює навколишню дійсність як світ свого буття й діяльності, визначає і сприймає своє місце й призначення в ньому. У світогляд входять узагальнені уявлення про світ і саму людину, про спрямованість ходу подій у світі, про смисл людського життя, історичну долю людства тощо, а також система переконань, принципів та ідеалів. Світогляд формується внаслідок практичного освоєння духовної культури суспільства (науки, літератури, мистецтва), пануючих у ньому політичних, моральних, естетичних, правових, релігійних (або атеїстичних), філософських та інших поглядів, а також духовних почуттів – громадянських, моральних, естетичних тощо" (Гончаренко, 1997, с. 299).

© Шкріба Сабіна, 2024

Ю. Хайрулліна у монографії "Світоглядна культура особистості: структурно-функціональний аналіз" слушно зазначила, що "термін "світогляд" з'явився лише в кінці XVIII ст. як переклад німецького слова *Weltanschauung*, що означає "погляд на Всесвіт", а широке його розповсюдження почалося лише у другій половині XIX ст" (Хайрулліна, 2011, с. 29). Науковиця наголосила: "Світогляд не є лише сукупністю знань про світ, це, швидше, своєрідний синтез видів знань і різноманітних смислів осягнення світу людиною, проєкція особистісних власних проблем, інакше кажучи, це незвичний процес засвоєння готового знання, а внутрішня робота і самоздобуття" (Хайрулліна, 2011, с. 30). Тобто світогляд – це не лише певні знання, здобуті особистістю у процесі навчання, а й те, яким людина бачить світ і своє місце в ньому.

Основою для виокремлення й аналізу основних чинників у формуванні світогляду І. Ющука буде його життєпис. На основі основних етапів життєдіяльності мовознавця виділяємо п'ять факторів, які, на нашу думку, відіграли ключову роль у формуванні світогляду педагога, а саме: сім'я, у якій народився І. Ющук (місце й роль майбутнього мовознавця в ній), освіта й наукова діяльність, сфера професійної діяльності, близьке коло спілкування (яке формувалося впродовж усього життя), моральні переконання й особисті принципи.

Першим чинником у формуванні світогляду майбутнього мовознавця й педагога виділяємо сім'ю, у якій він народився й зростає. І. Ющук (1933–2021) фактично народився 3 жовтня 1932 р. (записаний як народжений у 1933 р.) у селі Черників (тепер – Чорників) Володимир-Волинського району Волинської області в сім'ї Пилипа Філатовича та Гликери (Лікерії) Кирилівни Ющуків. Окрім Івана, в сім'ї була ще одна дитина – дочка Марія. На інформацію про розбіжність у даті народження натрапляємо у четвертому (фактично – другому) щоденникові педагога; записи охоплюють період від 7.09.1949 по 19.10.1949 рр. Запис датовано 3.10.1949 р. Сімнадцятилітній Іван зазначав: "Сьогодні день мого народження. Сьогодні мені виповнилося рівно 17 років. По метриках записано, що я родився 7 жовтня, але насправді я родився на православне свято Остапа Плакиди, в Хотячеві був праздник, отже 3 жовтня 1932 року" (Особистий щоденник № 4, арк. 15).

Батьки майбутнього мовознавця були дуже працюючими. Вони займалися сільським господарством. В інтерв'ю від 9.10.2018 р. І. Ющук пригадував: "Тато постійно ходив на заробітки, найбільше – на цукроварню, що була за Бугом, мама пильнувала господарство, і разом вони обробляли свої дві десятини землі" (Ющук, 2018, с. 6).

Іван Ющук був старшою дитиною в сім'ї. Цей факт теж певним чином вплинув на формування його світоглядних переконань. У книзі шведської психологині Е. Шенбек натрапляємо на дуже цікаві й варті уваги думки з приводу черговості народження дітей. "Старші діти... амбітні, цілеспрямовані, хочуть контролювати все самі. Вони рано пройшли школу лідерства і в професійному житті нерідко займають керівні посади. Старші діти частіше дотримуються правил та приписів, частіше стають старостами в класі, відповідають за порядок та спокій. Вони – хранителі минулого, вони шанують звичаї та традиції країни й сім'ї..." – переконана Е. Шенбек (Шенбек, 2023, с. 104). Читаючи щоденники майбутнього мовознавця, ми переконалися в цьому: І. Ющук ріс дуже працюючим, завжди й у всьому допомагав батькам. Він мав дуже теплі й дружні стосунки із молодшою сестрою Марією, був чуйним до неї, допомагав із навчанням.

Травень 1950 року приніс у сім'ю Ющуків велике горе: 3 травня, перебуваючи в лікарні, близько 3.00, помирає Маня – молодша Іванова сестра. Їй було всього 13 років (Особистий щоденник № 28, арк. 11). Ця подія надломилася юнака, бо Іван дуже дорожив своєю сестрою. Він довго не може оговтатися від втрати. "Вмерла Маня. Нема сестрички. Як гір, як удар по голові, як приглушений похоронний дзвін упала на мене ця звістка. Нащо вона вмерла? Я сам остався. І нащо я сам лишився, що буду робити? Що будуть робити батьки..." – писав у своєму щоденникові 3 травня 1950 р. І. Ющук (Особистий щоденник № 6, арк. 16).

Мовознавець упродовж життя часто згадуватиме свою сестру Марію. 1985 р., через 35 років після смерті дівчини, у своєму щоденникові він напише: "Прочитав сьогодні в "Известиях" замітку про те, що за допомогою свинячої селезінки рятують людей від сепсису після перитоніту. І згадав свою Марію... Як це давно було, і як недавно. Сільський фельдшер не розібрався, що з нею, і дав лише звільнення від занять. А коли у Володимирі зробили операцію, було вже пізно" (Особистий щоденник № 29, арк. 48).

Безперечно, ця непоправна втрата залишила глибокий слід у душі педагога. Він розумів, що тепер залишився для батьків єдиною підтримкою й опорою. 8 травня 1951 р. між І. Ющуком і його матір'ю відбулася розмова, яка залишила неприємний слід у його душі. Того дня Гликери Кирилівна сказала своєму синові: "Бо я думаю, щоб ти шукав дівчину собі і женився. Що я сама буду робити" (Особистий щоденник № 6, арк. 20). Юнакові важко було чути це. "Оженитись! Я ніколи про це не думав. Манька не хотіла далі вчитись і я думав, що вона буде при батьках, а я буду учитись. Що мені самому робити? Не послухатись матері не хочеться... Але що робити? Пропадати в сільському болоті, обмежитись кругом сім'ї, дітьми і жінкою. Ніколи", – писав майбутній педагог (Особистий щоденник № 6, арк. 20–21).

Достеменно невідомо, чи поверталась потім сім'я до цієї розмови ще раз, чи підтримали батьки вибір свого сина здобувати вищу освіту, проте через рік після закінчення школи І. Ющук все ж складає іспити й вступає до закладу вищої освіти.

Наступним чинником, який відіграв важливу роль у формуванні світогляду І. Ющука, була освіта й наукова діяльність. Нами взято за основу не лише студентські часи, а увесь період здобуття майбутнім мовознавцем освіти.

Перші шкільні роки майбутнього педагога припали на дуже важкі часи. 1939 р., долаючи майже трикілометрову відстань, І. Ющук уперше йде до Чорниківської початкової школи. Згодом мовознавець згадував: "Для мене дуже пам'ятним був день, коли я вперше пішов до школи... Це був час, коли прийшли "перші совети", і навчання в початковій школі було обов'язковим. Батько купив мені дерев'яний наплічник... Я... був дуже гордий з того, що сам записався до школи. Коли ж почалася Друга світова війна, то школа не працювала" (Ющук, 2018, с. 1).

У житті майбутнього педагога розпочався період самоосвіти. І. Ющук багато читає, книжки бере в сільській бібліотеці "Просвіти". 1945 р. він закінчив чотири класи Чорниківської початкової школи.

Із 1945 до 1948 рр. І. Ющук навчається в Лудинській семирічній середній школі. 1948 р. розпочинає навчання в школі міста Устилуґ.

1951 р. майбутній мовознавець закінчував школу. У травні розпочалася підготовка до випускних іспитів. 19 травня 1951 . між десятикласником І. Ющуком і вчителем Д. Куровським відбулася розмова про вибір

університету й факультету. Юнак думав про Львівський політехнічний університет (факультет автоматики або телемеханіки). Д. Куровський радив йому вступати до Львівського державного університету ім. І. Франка (тепер – Львівський національний університет імені Івана Франка) на факультет слов'янської філології. Учителю назвав три причини, чому Іван повинен обрати саме цей університет: "По-перше, в університеті збираються люди з більшим кругозором, з більшими знаннями. Студентське оточення відіграє важливу роль. По-друге, коли закінчиш філологічний факультет, будеш знати слов'янські мови і будеш жити серед людей культури. По-третє. Львів – місто, в якому живуть люди різної масті, різної національності... Для тебе це дасть користь. Побачиш життя" (Особистий щоденник № 7, арк. 6).

Улітку І. Ющук закінчив Устилузьку середню школу. Аттестат про повну середню освіту № 215017 майбутній педагог отримав 30 червня 1951 р. У переліку документа було зазначено 16 навчальних предметів, із яких чотири було відзначено оцінкою "добре", а 12 – "відмінно" (Аттестат І. Ющука, арк. 1).

Із 6 грудня 1951 р. І. Ющук починає працювати у Львівській будівничо-монтажній дільниці "Шахтобудмонтаж". Він був зачислений різноробочим III розряду Володимир-Волинської дільниці (Трудова книжка, арк. 2–3).

Із 26 червня 1952 р. І. Ющук звільнений з роботи у зв'язку із вступом до ЗВО (Трудова книжка, арк. 2–3). Він вступає до Львівського державного університету імені Івана Франка на слов'янське відділення філологічного факультету; спеціальність – чеська мова та література. В одному зі своїх інтерв'ю мовознавець згадував: "Заради розширення знань про людей і країни, які дає художня література, подався на слов'янську філологію до Львівського університету. Слов'яни найближчі нам: чим ми подібні, а чим різнимся? Історія і для них, і для нас не завжди була сприятлива, але інші слов'яни вижили і мають свої держави" (Ющук, 2018, с. 31).

Навчаючись в університеті, І. Ющук стає учасником славістичного гуртка. Приблизно з другого-третього курсу він починає досліджувати вплив творчості Т. Шевченка на зарубіжних поетів і письменників.

1959 р. педагог вступив до Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка Академії наук Української РСР. Наказом № 192 від 5.11.1959 р. І. Ющук із 1.12.1959 р. був зарахований аспірантом за спеціальністю "Сербська література". Терміном закінчення аспірантури було 1.12.1962 р. Науковим керівником І. Ющука було призначено О. Білецького – видатного українського літературознавця, заслуженого діяча науки УРСР, академіка АН УРСР (з 1939 р.), академіка АН СРСР (з 1958) (Наказ № 192, арк. 1).

І. Ющук свого часу так згадував про цей період свого життя: "У той час завідувач відділу слов'янських літератур Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка Академії наук УРСР Григорій Вервес шукав кандидата в аспірантуру з літератур народів Югославії... У Львові згадали про мене – я, коли навчався там, слухав лекції професора Іларіона Свенціцького про слов'янські літератури і за його завданням переклав кілька уривків з поеми хорватського поета Івана Гундулича "Осман" (Павличко, 2019, с. 630–631).

Третім чинником виділяємо сферу професійної діяльності, яка зосереджувалась у декількох напрямках. Цей фактор, на нашу думку, є одним із найголовніших, адже більшу частину свого життя І. Ющук присвячував педагогічній, науковій, перекладацькій, просвітницькій діяльності та книговидавництву.

Педагогічну діяльність майбутній мовознавець розпочав одразу після завершення навчання у Львівському національному університеті. Із 24.08.1957 р. він починає працювати вчителем української мови та літератури Лудинської середньої школи Нововолинського району Волинської області (Трудова книжка, арк. 2–3). У цій школі І. Ющук працював до 1959 р. 25 листопада 1959 р. мовознавець звільнився з посади вчителя української мови та літератури за власним бажанням (Трудова книжка, арк. 2–3).

Наступні роки – період становлення І. Ющука як науковця. Він навчався в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка Академії наук УРСР й працював над дисертацією. 1.12.1962 р. у зв'язку із закінченням аспірантської підготовки І. Ющука було відраховано з Інституту літератури. Цього ж дня мовознавця було зараховано на посаду молодшого наукового співробітника Інституту літератури (Трудова книжка, арк. 4–5).

1.04.1963 р. І. Ющука шляхом таємного голосування було обрано на посаду молодшого наукового співробітника на три роки (Трудова книжка, арк. 4–5). 18.06.1963 р. відбулося засідання вченої Ради Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка Академії наук Української РСР. На цьому засіданні було рекомендовано до захисту кандидатську дисертацію молодшого наукового співробітника І. Ющука на тему "Тарас Шевченко в літературах народів Югославії (друга половина XIX – початок XX століття)".

Із 24.06.1964 р. І. Ющука було переведено на посаду молодшого наукового співробітника із вченим ступенем. В Інституті літератури мовознавець пропрацював ще два наступних роки.

З Інституту літератури науковця звільняють 16.06.1966 р. Причиною звільнення, яка зазначалася у трудовій книжці, було закінчення терміну роботи, установленого законодавством про конкурси (Трудова книжка, арк. 6–7). Разом із І. Ющуком тоді було звільнено В. Стуса та Ю. Бадзя. Звичайно, справа була не в закінченні терміну роботи – молодих науковців звинувачували в українському буржуазному націоналізмі. Їх було просто "викинуто з Інституту літератури як політично неблагонадійних" (Павличко, 2019, с. 631).

Саме в цей надзвичайно складний період життя І. Ющук розпочинає перекладацьку діяльність. Педагог зазначав: "Головний редактор видавництва "Молодь" Віль Гримич дав мені для перекладу повість однієї словацької письменниці, а договір оформила на себе С. Єрмоленко, тепер доктор філологічних наук" (Павличко, 2019, с. 631).

Із 7.03.1967 р. у житті мовознавця розпочинається новий етап: він починає працювати у видавництві "Радянська школа". Його зарахували на посаду завідувача відділу методики мови журналу "Українська мова і література в школі" (Трудова книжка, арк. 8–9).

У відділі методики мови журналу "Українська мова і література в школі" науковець пропрацював два роки. На початку зими 1969 р. він звільнився у зв'язку з переходом на іншу роботу (Трудова книжка, арк. 8–9). Фактично з цього року й розпочинається безперервна викладацька діяльність І. Ющука. Із 1.12.1969 р. педагог починає працювати в Київському педагогічному інституті іноземних мов (тепер – Київський національний лінгвістичний університет). У цьому ж році І. Ющук у співавторстві видає додаток "Загальні відомості з морфології та орфографії" до підручника "Українська мова" для 4 класу шкіл із українською мовою навчання. Із цього часу розпочалася активна книговидавнича діяльність педагога.

У цьому закладі вищої освіти І. Ющук працював 27 років. Спочатку мовознавець викладав на підготовчому відділенні українську мову. 27.06.1983 р. його було переобрано на посаду доцента кафедри загальної, російської й української філології (Трудова книжка, с. 6–7). Мовознавець зазначав: "...1983 р. циркуляром із Москви...було наказано скрізь в СРСР на підготовчих відділеннях, замість рідних мов і літератур викладати російську мову і літературу. Проте завідувач підготовчого відділення Ольга Семенівна Стеценко спробувала перехитрити Москву: з годин,... виділених на українську мову й літературу, віддала невелику частку на російську...а решту залишила за українською Так протягли ми ще... рік. А далі...підготовче відділення було переведено з Києва в Горлівку. Я мав знову лишитися без роботи" (Павличко, 2019, с. 632). Усе ж І. Ющуку вдалося залишитися в Інституті іноземних мов. У той час української мови тут не викладали, тому педагог починає викладати курс мовознавства.

Упродовж усіх років мовознавець вдало поєднував педагогічну діяльність із перекладацькою (один за одним з'являються його переклади творів сербських, хорватських, словенських, лужицьких письменників). Окрім цього, велику увагу І. Ющук приділяв просвітницькій діяльності, яка мала надзвичайно позитивний вплив на тогочасне українське суспільство. Варто зазначити, що в цей час побачила світ велика кількість підручників і посібників, написаних мовознавцем. До того ж, на початку 1986 р. І. Ющук дописав граматико-фантастичну повість "Троє на Місяці". 19.01.1986 р. педагог зазначив у своєму щоденникові: "Увечері я закінчив свою повістину "Троє на Місяці": 34 розділи (33 вправи), 270 сторінок рукопису. Ніби щось непогане вийшло й досить закручене" (Особистий щоденник № 30, арк. 12).

2022 р. нами було опрацьовано повість І. Ющука "Троє на Місяці". Особливістю твору "є те, що автор майстерно ввів у художній текст граматичні норми української мови. Кожне правило подається не як щось окреме – воно імплементоване в монологи або діалоги головних героїв, тому сприймається читачем легко й добре запам'ятовується" (Шкріба, 2022, с. 38). У процесі аналізу повісті нами було виконано вправи-ключі 34 розділів твору. Окрім того, ці вправи було використано на уроках української мови в школі. Інновації повісті "Троє на Місяці" висвітлено у статті "Педагогічні нововведення І. Ющука в царину українського мовознавства (на матеріалі повісті "Троє на Місяці)".

26 серпня 1996 р. І. Ющука звільнено з посади професора кафедри загальної, української та російської філології Київського державного лінгвістичного університету за власним бажанням (Трудова книжка, арк. 8–9). Наступного дня, 27 серпня 1996 р., мовознавець розпочинає свою педагогічну діяльність у Міжнародному інституті лінгвістики і права (тепер – Київський міжнародний університет). Його призначено на посаду завідувача кафедри слов'янського і загального мовознавства (Трудова книжка, арк. 8–9). 16 вересня 1996 р. І. Ющука було призначено на посаду проректора з навчальної роботи (Трудова книжка, арк. 8–9). У цьому ЗВО мовознавець працював до кінця свого земного життя.

Четвертим чинником у формуванні світоглядних переконань педагога виділяємо близьке коло спілкування – тих людей, які були поруч із ним у різні моменти життя. На нашу думку, одним із таких людей був Д. Куровський – один із учителів майбутнього мовознавця. Як уже зазначалося вище, саме він порадив І. Ющуку йти навчатися у Львівський національний університет.

Близьке коло друзів І. Ющука значно розширилося, коли він вступив до аспірантури Інституту літератури. Час навчання І. Ющука в аспірантурі збігся з періодом "відлиги", який характеризувався певною лібералізацією, тобто пом'якшенням, сталінського режиму. У цей час керівником держави й основним ініціатором змін був М. Хрущов. Десталінізаційні й лібералізаційні процеси, що відбувалися тоді в Україні, зумовили нову хвилю українізації. Гостро постала проблема збереження української мови й розширення сфер її вживання. Наприкінці 50 – на початку 60-х рр. формується й згуртовується новаторський рух шістдесятників. Точкою відліку в історії шістдесятництва вважають 1956 р. Молода українська інтелігенція протестувала проти фальшу та заідеологізованості у відображенні дійсності, боролася за збереження українських традицій і рідну мову.

Діяльність шістдесятників була постійно затьмарена критичними поглядами влади. Свобода для митців ніколи не була абсолютною: їхні твори відмовлялися друкувати, а деякі взагалі були під забороною. З'являються явища "самвидаву" – підпільного видання літератури, яку перепишували чи друкували самостійно, і "тамвидаву" – друкування й видання творів за межами держави.

У 60–70-х рр. у Радянському Союзі набирає оберти дисидентство. Ті шістдесятники, які від культури й літератури переходили до відкритого висловлювання своїх опозиційних поглядів, ставали частиною дисидентського руху. Ключовими питаннями українського дисидентства були права нації та права людини, які завжди розглядалися в органічному поєднанні. Дисиденти хотіли демократизувати політичний режим і суспільство, змусити владу дотримуватися прав і свобод людини, також вони виступали за вільний розвиток української мови, літератури й культури. До дисидентів належали І. Дзюба, І. Світличний, В. Стус, Ю. Бадзьо й багато інших талановитих тогочасних митців.

Саме тут, в Інституті літератури, І. Ющук знайомиться й починає товаришувати з цими людьми. Мовознавець пригадував: "В Інституті літератури тоді працювали цікаві, мислячі люди: високоінтелектуальний Іван Дзюба..., завжди врівноважений, але сповнений внутрішньої духовної енергії, цілеспрямований Іван Світличний, неспокійний, бунтівний Василь Стус, заглиблений у себе і в суспільні проблеми Юрій Бадзьо... Було таке, що ми часом у вузькому колі висловлювали свої думки, зачіпали поточні політичні питання" (Павличко, 2019, с. 631).

Вірним другом і порадином І. Ющука була його дружина О. Війтик-Ющук. 1965 р. їй довелося рятувати свого чоловіка від арешту. Про цей випадок у своїх спогадах під назвою "Люди не зі страху" писала С. Кириченко: "Ми вже звикли до відлиги, до безпечності, відкрито тримали вдома самвидав... Коли прийшли з обшуком до їхньої кімнатки в аспірантському гуртожитку, Оля Війтик-Ющук не розгубилася, забарикадувалася і таки не пустила "гостей", поки не спалила всю "крамолу"! Довго то тривало, "вони" не відходили..., нюхали запах горілого паперу, але його до справи не прикладеш. Івана тоді таки взяли до КГБ, але через п'ять днів відпустили" (Кириченко, 2013, с. 245).

Життя ставало дедалі важчим, відкрито говорити про свої погляди й переконання було небезпечно. І. Ющук часто зі своїми друзями обговорював політичні питання. Тоді такі речі, звичайно, не проходили безслідно: І. Ющука разом із іншими молодими науковцями-дисидентами було звільнено. Свого часу мовознавець пригадував: "Добре пам'ятаю, як удвох із Василем Стусом ми

бродили по Києву в пошуках роботи. Дев'ять місяців я був без роботи і без грошей" (Павличко, 2019, с. 631).

1977 р. Ю. Бадзьо майже закінчує написання свого історико-філософського дослідження "Право жити", над яким він почав працювати у 1972 р. КДБ організував викрадення рукопису, який налічував 1400 сторінок. 1978 р. дисидент вирішує знову почати писати своє дослідження. Вдома його зберігати було небезпечно: могли знову викрасти. Постало питання: у кого можна сховати рукопис? Ю. Бадзьо, порадившись із дружиною, вирішує поговорити з І. Ющуком про те, щоб дослідження заховати в нього. Мовознавець погодився допомогти. С. Кириченко писала: "В Івана вже було декілька десятків сторінок, коли... навколо рукопису знову завихрило... Несподівано... Ющука викликають до райвідділу КГБ, ведуть невизначену розмову... серед іншого легеньким пунктиром проходить прізвище Бадзя. Іван не сумнівався: такого збігу не може бути. Вистежили..." (Кириченко, 2013, с. 245). Мовознавець добре розумів, що за ним тепер будуть пильно стежити. І. Ющук усвідомлював, що не може віднести рукопис власникові, бо його перехоплять на вулиці. Педагогові одразу ж інкримінували б звинувачення за зберігання "самвидаву" й посадили б до в'язниці. Тоді І. Ющук вирішив спалити кілька десятків сторінок рукопису, бо просто не бачив іншого виходу з цієї непростой ситуації: "...І Іван поніс Юрків рукопис до вогню. Чергове жертвоприношення "Права жити"... Палив листок за листком... Схаменувся. Що ж він робить?! Адже щойно, два місяці тому, Юрко втратив шестирічну каторжну працю! На 24-й сторінці зупинився. Повернув недопалки авторові" (Кириченко, 2013, с. 245).

1977 р. у житті мовознавця відбулася ще одна важлива подія: він знайомиться з видатним шістдесятником Д. Павличком. Видатний письменник справедливо називав І. Ющука "людиною великого українського духу" та "світового рівня мовознавцем" (Павличко, 2019, с. 641). Знавець слов'янських мов, І. Ющук допоміг перекласти Д. Павличку деякі строфи із поеми видатного чорногорського письменника П. Негоша "Промінь мікрокосмосу" (1845). Шістдесятник зазначав, що "Іван Ющук захоплювався моїм перекладом поеми... особливо тими рядками, де йдеться про смертність і безсмертя людини" (Павличко, 2019, с. 642). Свій вірш "Богдан Чорногор" із збірки "Вірші з Чорногорії" Д. Павличко присвятив І. Ющуку. За словами шістдесятника, саме І. Ющук, подав ідею написати ще один "чорногорський твір" (Павличко, 2019, с. 643). Мовознавець порадив Д. Павличку перечитати історичний роман "Чорна рада" П. Куліша. Письменник, читаючи цей твір, немов заново пережив трагедію розтерзаної України доби Руїни. Шістдесятник зазначав, що "єдиною радістю "Чорної ради" є прекрасно зображене братерство... Кирила Тура з чорногорцем Мілошем..." (Павличко, 2019, с. 634). Саме так і з'явився на світ вірш "Богдан Чорногор".

Дружба з Д. Павличком тривала до весни 2021 р. Вони разом здійснювали громадсько-просвітницьку діяльність у Товаристві української мови імені Тараса Шевченка. Свого часу шістдесятник писав: "Хто був тоді моїм Вергілієм у советському пеклі, який наказував не боятися потвор із гебістського підземелля, на студених вітрах перебудови охололих плазунів, кахлів, що намагалися зупинити мене? Це був Іван Ющук, відповідальний секретар «Клубу шанувальників української мови», ініціатор створення республіканського всеукраїнського товариства оборонців української мови" (Павличко, 2019, с. 650).

2017 р. вийшла друком значуща праця І. Ющука – "Словник української мови VI століття". У цій роботі мовознавець умістив понад 13 000 слів української мови слов'янського походження, що повністю або частково збігаються зі словами чеської, словенської, верхньолужицької, сербської та хорватської мов, території яких не межують із нашою державою. Рецензію-післямову до словника написав Д. Павличко.

Шістдесятник високо оцінив словник І. Ющука, назвавши його "вершиною дослідницького, наукового мислення... про українську мову" (Павличко, 2019, с. 657). Поет зазначив, що "поява словника української мови VI століття – це явина не рядової філологічної книжки, а могутнє доповнення до нашої духовної та збройної боротьби проти путінського фашизму, за невмирущість України" (Павличко, 2019, с. 665). 3 жовтня 2018 р. Д. Павличко написав вірш-послання "До Івана Ющука". Текст поезії вміщено у 5томі "Спогадів" шістдесятника.

П'ятим чинником, який відіграв значну роль у формуванні світогляду І. Ющука були його моральні переконання й особисті принципи. Читаючи щоденники педагога, ми розуміли, що його життєвий шлях був нелегким: процес становлення світоглядних орієнтирів відбувався на тлі складних і важливих історичних подій, на зламі двох століть. Багато випробувань випало на долю І. Ющука, проте до останнього дня свого земного життя він залишався людиною великого українського духу.

Діяльність І. Ющука виявлялася в багатьох царинах: мовознавстві, літературознавстві, перекладацькій, педагогічній діяльності й книгознавстві. Незважаючи на високі досягнення в царині науки, блискучу педагогічну діяльність, численні переклади й велику кількість написаних підручників і посібників, мовознавець завжди був дуже простою та щирою людиною. Він любив повторювати, що "суть не у званнях чи титулах. Головне – чи зробив ти по максимуму в тому, що вмієш і можеш". Упродовж багатьох років мовознавець власним прикладом показував, як потрібно захищати й утверджувати в усіх сферах рідну мову. І. Ющук був прекрасним педагогом. Він володів високим рівнем педагогічної майстерності. Учив, як жив, а жив, як навчав – ці слова дуже точно й влучно характеризують його педагогічну діяльність.

По собі педагог залишив глибокий слід. Він відбився в сотнях статей, десятках опублікованих посібниках і підручниках. Він залишився у блискучій повісті "Троє на Місяці" й цікавій повісті-казці "Якось уранці". Цей слід закарбований у його особистих щоденниках. Читаючи й аналізуючи їх, ми знайомилися з І. Ющуком незанимаючим. Там, серед сотень дрібно списаних сторінок, жив справжній Іван Пилипович. Педагог був відданий Україні впродовж усього свого життя, бо вже з дитячих років чітко усвідомив свою національну приналежність. Незважаючи ні на що, І. Ющук завжди залишався непохитним у питаннях української мови й національної ідентичності.

Дискусія і висновки

Отже, на основі щоденникових записів, особистих документів мовознавця та спогадів про нього ми виокремили п'ять факторів, які, на нашу думку, відіграли ключову роль у формуванні його світогляду.

Першим чинником у формуванні світогляду І. Ющука виділено сім'ю, у якій він народився та зростав. Закцентовано увагу на черговості народження дітей, стосунках І. Ющука з молодшою сестрою та батьками.

Наступним фактором виокремлюємо освіту та наукову діяльність педагога. Підкреслено, що цей чинник ми не обмежуємо часом студентства, а беремо за основу весь період здобуття мовознавцем освіти.

Третім чинником виділяємо сферу професійної діяльності, яка зосереджувалася в декількох напрямках. Уважаємо цей чинник одним із центральних, бо саме професійній діяльності І. Ющук присвятив значну частину свого життя.

Четвертим фактором у формуванні світоглядних переконань мовознавця було його близьке коло спілкування. Воно формувалося впродовж тривалого часу.

Останнім, п'ятим чинником виокремлюємо особисті принципи й моральні переконання педагога. Незважаючи на непростий життєвий шлях, складні історичні обставини, утиски, а іноді – небезпеку, І. Ющук завжди залишався щирою й чесною людиною, мудрим педагогом і вірним сином своєї Батьківщини.

Список використаних джерел

- Атестат І. Ющука про повну загальну середню освіту. № 215017. 30.06. 1951. Архів Львівського національного ун-ту ім. І. Франка. Арх. 115. 2 арк. Оригінал. Машинопис.
- Гончаренко, С. У. (1997). *Український педагогічний словник*. Либідь.
- Кириченко, С. Т. (2013). *Люди не зі страху. Українська сага: Спогади*. Смолоскип.
- Павличко, Д. В. (2019). *Спогади*. У 6 т., т. 5. Ярославів Вал.
- Сухомлинський, В. О. (1970). *Народження громадянина*. Радянська школа.
- Хайрулліна, Ю. О. (2011). *Світоглядна культура особистості: структурно-функціональний аналіз*. Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова.
- Шенбек, Е. (2023). *Старший, середній, молодший. Як порядок народження впливає на формування особистості дитини*. Видавництво Ростислава Бурлаки.
- Шкріба, С. О. (2022). Педагогічні нововведення І. Ющука в царину українського мовознавства (на матеріалі повісті "Троє на Місяці"). *Педагогічний дискурс*, 32, 36–44.

Sabina SHKRIBA, PhD Student
ORCID ID: 0000-0003-3754-1700
e-mail: sabinkalcm@gmail.com
Mukachevo State University, Mukachevo, Ukraine

- Ющук, І. П. (2018, 6 грудня). Інтерв'ю з І. Ющуком. *Літературна Україна*, 45–46, 6–7. <https://litukraina.com.ua>
- Ющук, І. П. (2018, 6 грудня). Інтерв'ю з І. Ющуком. *Спадщина України*, 1–9. <https://spadshina.com/programs/tvortsi-respubliki-ukrayini.100-rokivderzhavnosti/ushchuk-ivan-pilipovich>
- Ющук, І. П. (2018). Перед'ювілейний діалог. *Дивослово*, 10, 31–35.

References

- Honcharenko, S. U. (1997). *Ukrainian pedagogical dictionary*. Lybid [in Ukrainian].
- Khairullina, Yu. O. (2011). *Personal worldview culture: structural and functional analysis*. Publishing house of M. P. Drahomanov NPU [in Ukrainian].
- Kyrychenko, S. T. (2013). *People are not out of fear. Ukrainian Saga: Memories*. Torch [in Ukrainian].
- Pavlychko, D. V. (2019). *Memoirs*. In 6 vol. Vol. 5. Yaroslaviv Val [in Ukrainian].
- Shenbek, E. (2023). *Older, middle, younger. How birth order affects the formation of a child's personality*. Rostyslav Burlaka Publishing House [in Ukrainian].
- Shkriba, S. O. (2022). I. Yushchuk's Pedagogical Innovations in the Field of Ukrainian Linguistics (on the Material of the Story "Three on the Moon"). *Pedagogical discourse*, 32, 36–44 [in Ukrainian].
- Sukhomlynskyi, V. O. (1970). *Birth of a citizen. Soviet school* [in Ukrainian].
- Yushchuk, I. P. (2018). Pre-anniversary dialogue. *Divoslovo*, 10, 31–35 [in Ukrainian].
- Yushchuk, I. P. (2018, 6 Dezember). Interview with I. Yushchuk. *Literary Ukraine*, 45–46; 6–7 [in Ukrainian]. <https://litukraina.com.ua>
- Yushchuk, I. P. (2018, 6 Dezember). Interview with I. Yushchuk. *Heritage of Ukraine*, 1–9 [in Ukrainian]. <https://spadshina.com/programs/tvortsi-respubliki-ukrayini.100-rokiv-derzhavnosti/ushchuk-ivan-pilipovich>
- Yushchuk's certificate of complete general secondary education. No 215017. 30.06.1951. Archive of the Lviv National University named after I. Franko. Arch. 115. 2 sheets. Original. Typewriting [in Ukrainian].

Отримано редакцією журналу / Received: 14.04.24
Прорецензовано / Revised: 28.04.24
Схвалено до друку / Accepted: 30.04.24

MAIN FACTORS IN THE FORMATION OF I. YUSCHUK'S OUTLOOK

Background. *The formation of a person as an individual is a heterogeneous and multifaceted process that takes place under the influence of many factors. The foundation of worldview beliefs is laid in childhood, and the process of their formation continues throughout a person's life.*

Studying and analyzing the biography, pedagogical and educational activities of I. Yushchuk, we consider it necessary to highlight the factors that played the main role in the formation of his worldview. In order to revitalize a holistic portrait of I. Yushchuk's personality, it is necessary to carefully study and analyze these factors in order to establish a connection between his worldview beliefs and many years of work for the benefit of Ukrainian society. The purpose of the article is to highlight the factors that played a key role in shaping the worldview of the outstanding scientist. To achieve the goal of the research, an analysis of scientific literature, diary entries and personal documents of I. Yushchuk, memories about him was carried out.

Methods. *The following methods were used: search and bibliographic - for a detailed analysis of I. Yushchuk's personal diaries and documents, his memories and the study of scientific literature; general theoretical: analysis and synthesis, comparison, systematization, description, explanation, generalization.*

Results. *A detailed analysis of I. Yushchuk's diary entries and documents was carried out. Five factors that played the main role in the formation of the worldview beliefs of the teacher are singled out. A brief description of each of them is made. In addition, the essence of the concept of "worldview" in the interpretation of several Ukrainian scientists is highlighted.*

Conclusions. *Based on the linguist's diary entries, personal documents, and his memories, we singled out five factors that played a key role in shaping his worldview. The first factor is the family in which I. Yushchuk was born and grew up. The next factor is the period of education and the beginning of the teacher's scientific activity. The third factor indicates the sphere of professional activity, which was concentrated in several directions. The fourth factor in the formation of worldview beliefs of a linguist is his close circle of communication. It was formed over a long period of time. The personal principles and moral convictions of the teacher are singled out as the fifth factor.*

Keywords: *I. Yushchuk, linguist, teacher, factors, outlook, biography.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.